

DE VAKGROEP SOCIOLOGIE EN PSYCHOLOGIE

DE SOCIOLOGIE EN SOCIOGRAFIE

DE AFDELING SOCIOLOGIE EN SOCIOGRAFIE IS DE OUDSTE VAN DE AFDELINGEN DIE thans binnen de Vakgroep Sociologie en Psychologie zijn ondergebracht. Haar bestaan werd een feit door de benoeming van een gewoon hoogleraar in de 'sociale en economische geografie, alsmede de sociale statistiek' in 1946, al droeg ze toen dus nog niet formeel haar huidige naam. In zekere zin kan de Afdeling gelden als de moederafdeling van de andere Afdelingen binnen de Vakgroep. Enkele hiervan zijn afsplitsingen van de Afdeling Sociologie en Sociografie in die zin, dat het betreffende onderzoek en/of onderwijs aanvankelijk onderdak vond bij deze Afdeling. Bij het ontstaan van alle andere heeft de Afdeling een actief en stuwend aandeel gehad. Het is daarom misschien niet onjuist de korte historische schets van deze Afdeling te beginnen met enige opmerkingen over de ontwikkeling van de positie van de sociale wetenschappen binnen de Landbouwhogeschool in het algemeen.

Wanneer men het begrip sociale wetenschappen opvat, zoals het is gebruikt bij de naamgeving van de nieuwe faculteiten van de sociale wetenschappen aan onze universiteiten en men hieronder dus niet vat de economie en de rechtswetenschappen, dan begint de geschiedenis van deze groep van wetenschappen in Wageningen inderdaad in 1946. Op formele gronden zou men hieraan misschien kunnen twifelen. Reeds vóór de oorlog werd in Wageningen economische geografie gedoceerd. Nog steeds in de Nederlandse geografische wereld niet vergeten namen als die van Blink en Van Vuuren zijn aan dit onderwijs in Wageningen verbonden geweest. Economische geografie vormde een verplicht vak in de vroegere richting NL IV, de economische richting in de Nederlandse landbouw. Men zou dus kunnen stellen, dat de benoeming van een gewone hoogleraar voor de sociale en economische geografie in 1946 niet anders was dan een versteviging en een consolidatie van het vroeger in nevenfunctie gegeven onderwijs en een poging om het onderzoek op dit gebied in Wageningen een grondslag te geven. De sociale statistiek was slechts een min of meer toevallige erfenis van de vroeger gecombineerde leerstoel voor economie, agrarisch recht en sociale statistiek, waarbij valt op te merken dat men bij het formuleren van de leeropdracht met sociale statistiek bedoelde hetgeen men nu eerder als beschrijvende statistiek zou aanduiden.

Toch moet men zich op de betekenis van het aanvankelijk handhaven van de term 'geografie' in de leeropdracht niet verkijken en menen, dat hier slechts een lijn, zij het dan verdikt, werd doorgetrokken. De Senaatscommissie, die destijds de betreffende vacature behandelde, had de overtuiging dat niet alleen iets meer, maar ook iets anders zou moeten worden gedaan en wilde op een bepaalde wijze toch het sociale element sterker tot uitdrukking zien gebracht. De naderhand tot hoogleraar benoemde kandidaat (Dr. E. W. Hofstee) bracht bij het onderhoud, dat hij met de commissie had, duidelijk naar voren, dat men niet van hem kon verwachten, dat hij in zijn onderwijs en zijn onderzoek zijn sociologisch-sociografische achtergrond zou verloochenen. De commissie vond dat duidelijk geen bezwaar, al wilde zij om redenen van praktische en historische aard op dat ogenblik liever aan een leeropdracht, waarin het begrip 'geografie' voorkwam, vasthouden. Geeft dit kleine stukje benoemingsgeschiedenis reeds aan, dat er in 1946 wel iets

anders werd bedoeld door de betrokkenen, dan de verzwaring van de positie van een bestaand vak, het zou al evenmin juist zijn te veronderstellen dat hier slechts sprake was van een gevolg van een toevallige constellatie wat betreft de persoonlijkheden, die als leden van de Senaatscommissie en als kandidaat-hoogleraar bij een benoemingsprocedure waren betrokken. In feite ging het hier om een zich demonstreren van een symptoompje van een cultuur-historische en maatschappelijke ontwikkeling die zich, wat zijn uitwerking op de ontwikkeling van het onderwijs aan onze universiteiten en hogescholen betreft, met een haast wonderlijke regelmaat kort na de oorlog overal openbaarde. Voor de Landbouwhogeschool was deze ontwikkeling misschien nog belangrijker dan voor de andere inrichtingen van wetenschappelijk onderwijs, omdat ze in sterkere mate het wezen van haar functie raakte.

De essentiële functie van de Landbouwhogeschool, zoals men die bij haar ontstaan zag, was even als die van haar voorgangsters, de Rijkslandbouwschool en de Hoogere Land-, Tuin- en Boschbouwschool, het steunen, direct en indirect, van de landbouwende bevolking bij haar strijd om het bestaan. Van beslissende betekenis, uiteraard, bij de conceptie, die men zich vormde van de taak van de Landbouwhogeschool waren de gedachten over de wijze, waarop men via hoger onderwijs effectieve steun aan deze landbouwende bevolking kon geven. De inzichten, die men hierin had stonden vanzelfsprekend niet los van de denkbeelden, die men koesterde over de factoren die het menselijke gedrag, met name het economische gedrag bepalen en over de wijze waarop men, in verband daarmee, dit economische gedrag ten gunste kan beïnvloeden. Het uitgangspunt bij het denken hierover vormde in de 19e eeuw en ook nog in het begin van de 20ste eeuw de liberale gedachtenwereld, die veel sterker nog dan in de politieke macht van de liberale partijen tot uiting kwam, het denken over mens en maatschappij in West-Europa en zeker ook in Nederland, heeft bepaald. Wat met name het economische gedrag van de mens betreft, men was er van overtuigd, dat dit werd beheerst door het economische motief, de wens dus om zich een zo groot mogelijke materiële rijkdom te verschaffen. De mens tracht dit doel te bereiken, zo was de gedachte, door de weg te volgen, die hem wordt gewezen door het economische principe, d.w.z. hij tracht door het kleinst mogelijke offer het gewenste resultaat

te bereiken. Deze weg echter, die door het economische principe wordt gewezen, kan worden verduisterd door gebrek aan kennis en inzicht en hij kan worden versperd door allerlei wetten en regelingen, die de mens in de vrijheid van zijn economisch handelen beperken. Geef de mens de vrijheid en verschaf hem de kennis en het inzicht die nodig zijn om duidelijk de weg te zien, die naar het grootst mogelijke economische voordeel leidt en hij zal, gedreven als hij wordt door dit economisch motief, deze weg opgaan. Hoe men deze noodzakelijke kennis aan het economisch handelende individu moest overdragen vormde in deze gedachtengang nauwelijks een probleem. Men had er voor te zorgen, dat de kennis, die werd verspreid technisch en wetenschappelijk goed was. Het welbegrepen eigenbelang van de betrokkenen zou er dan wel voor zorgen, dat men deze kennis tot zich trok en opnam.

De hier summier en misschien iets simplificerend weergegeven gedachtengang gaf een klaar en duidelijk programma voor de Landbouwhogeschool. Men moest mensen opleiden die op de hoogte waren van de natuurwetenschappen en van hun toepassingsmogelijkheden in de agrarische produktie. Ze dienden verder op de hoogte te zijn van de economische resultaten die bepaalde produktievormen en bepaalde produktiewijzen zouden afwerpen en dus geschoold te zijn in de economie, met name de landbouweconomie. Deze scholing zou hen in staat stellen via voorlichting en landbouwonderwijs de boeren de voor hun bedrijfsvoering noodzakelijke kennis bij te brengen. Daarnaast moesten zij in staat zijn door wetenschappelijk onderzoek de reeds aanwezige kennis op landbouwkundig gebied uit te breiden. Volgens deze richtlijnen hebben haar voorgangsters en de Landbouwhogeschool zelf in de eerste tientallen jaren van haar bestaan gewerkt en men kan niet ontkennen, dat men langs deze weg belangrijke resultaten voor de landbouw heeft bereikt.

Geleidelijk hebben echter zowel de praktische ervaring in de samenleving als de zich ontwikkelende gedragswetenschappen - met name de sociologie en de psychologie - dit geloof in het alles beheersende en automatisch ten goede werkende welbegrepen eigenbelang als regulator en kompas in onze samenleving ondermijnd. Op allerlei terreinen van het maatschappelijke leven, het economische inbegrepen, bleken na tientallen jaren van steeds meer onderwijs en steeds meer andere

vormen van kennisverspreiding zeer velen niet de juiste weg te vinden. Om ons tot de landbouw te bepalen, een zeer groot percentage onder de jonge boeren en juist zij, die dit het meeste nodig hadden, vonden de weg naar het landbouwonderwijs niet en zij die wel gingen pasten een groot deel van de daar verworven kennis niet of slechts op een zeer gebrekkige wijze toe. Met de landbouwvoorlichting stond het niet beter. Slechts een minderheid van de boeren had, ook na de grote uitbreiding die de personeelsbezetting van de voorlichtingsdienst in de jaren dertig en daarna onderging, regelmatig contact met de voorlichting, een belangrijke minderheid kwam zelfs geheel niet met de voorlichtingsmensen in aanraking, hoewel men moet aannemen, dat deze boeren in het algemeen het bestaan van de voorlichtingsdienst bekend was. Men moest dus constateren, dat de boeren op een zonder meer aanbieden van kennis, die zou kunnen bijdragen tot hogere welvaart voor een groot deel niet of onvoldoende reageerden en dat het economisch gedrag van de boeren - de goeden niet te na gesproken - beneden het peil bleef, dat men, vertrouwend op de werking van het economisch motief, zou hebben verwacht.

Ondertussen had het groeiende onderzoek van de zijde van de gedragswetenschappen steeds duidelijker gemaakt, dat het ook niet reëel was, dergelijke verwachtingen te hebben. Men kan de resultaten van deze wetenschappen, samenvattend, op verschillende wijzen formuleren, maar in dit kader zou men ze kunnen omschrijven als een steeds duidelijker en steeds scherper stellen van de conclusie, dat het menselijke handelen - inclusief het economisch handelen - voortkomt uit een reeks, van motieven, rationeel en irrationeel, bewust en onbewust. Men kan dus het handelen van een boer maar zeer gedeeltelijk begrijpen, wanneer men hem slechts het economisch motief toekent. Dit impliceert ook, dat het vragen naar - en het aannemen van - economische en technische kennis mede wordt bepaald door heel andere factoren, dan de werking van dit economisch motief. Toegepast op landbouwonderwijs en landbouwvoorlichting betekent dit, dat een doelmatige voorlichting en een doelmatig onderwijs niet tot stand kunnen komen door zonder meer goede kennis voor een specifiek doel te presenteren. Men zal zich bij elke systematische kennisoverdracht dienen af te vragen, welke factoren de gedragvormen bij de betreffende bevolkingsgroep bepalen en welke

kennis in verband daarmee voor deze groep aanvaardbaar is, welke mentale voorbereiding nodig is om deze aanvaarding mogelijk te maken, hoe deze kennis moet worden gebracht om te worden aanvaard en hoe tenslotte deze kennis in de groep zal werken. Natuurlijk was in het verleden aan de these, dat goede kennis zich zelf wel zou verkopen, nooit zo strikt vastgehouden als de theorie dit stelde. Voorlichters en onderwijskrachten bij het landbouwonderwijs hadden op grond van ervaring en intuïtie wegen gevonden om zich, zo goed ze konden, aan te passen aan de sociale en culturele verhoudingen waaronder ze werkten. Als sociaal-wetenschappelijk probleem echter was de vraag, waarom de boer handelt zoals hij handelt en hoe dit handelen op de meest doelmatige wijze kan worden beïnvloed, aan de Landbouwhogeschool voor de oorlog in feite niet gesteld.

Begon zich dus hier, gezien de grote betekenis, die onderwijs en voorlichting als functies voor de afgestudeerde Wageningers steeds hadden gehad, een duidelijke taak voor de sociale wetenschappen binnen de Landbouwhogeschool af te tekenen, nauwelijks minder belangrijk was, dat zich geleidelijk nieuwe functies voor landbouwkundige ingenieurs ontwikkelden, die eveneens tot aanrakingspunten met de sociale wetenschappen moesten leiden. In zekere zin en tot op zekere hoogte kan men deze nieuwe functies eveneens zien als een gevolg van het toenemend gebrek aan vertrouwen in de onfeilbaarheid van het welbegrepen eigenbelang als een automatische piloot op de weg naar het maatschappelijk welzijn. Reeds in de laatste tientallen jaren voor de oorlog was steeds dringender de vraag gesteld, of zonder een ingrijpen van de zijde van de overheid de ontwikkeling van een ruimtelijk en institutioneel kader waarbinnen landbouw en platteland zich op een bevredigende wijze konden ontwikkelen, wel mogelijk was. De eerste ruilverkavelingswet stamde reeds uit de jaren twintig en in de jaren dertig was door een herziening de mogelijkheid tot ingrijpen in ongewenste ruimtelijke verhoudingen in het agrarische gebied aanzienlijk vergroot. De ontwikkeling van de kolonisatie en inrichting van de IJsselmeerpolders, in vergelijking b.v. met de gang van zaken bij de drooglegging van de Haarlemmermeer, toont duidelijk aan hoezeer de opvattingen de taak van de overheid met betrekking tot het scheppen van juiste ruimtelijke en cultuur-technische grondslagen van de landbouw waren veranderd. De instelling van de nieuwe richting Cultuurtechniek was een duidelijke

aanwijzing, dat de Landbouwhogeschool in de reconstructie van het agrarisch cultuurlandschap een taak van betekenis voor haar abituriënten zag weggelegd. Wat de institutionele kaders waarbinnen de landbouw werkte betreft, van de crisismaatregelen in de jaren dertig kon men nog geloven, dat dit ingrijpen in het markt- en prijsmechanisme nog van tijdelijke aard was, al waren er vermoedelijk aan het eind van de oorlog niet velen meer, die geloofden in de terugkeer van een toestand, waarin de maatschappelijke krachten in dit opzicht vrij spel zouden hebben. Niet als incidenteel bedoeld was zeker echter de pachtwet, die een ingrijpende wijziging in het landbouwkundige bestel betekende. De bemoeiingen in de jaren dertig met de kleine boeren hadden reeds velen overtuigd, dat het hier niet slechts kon gaan om een tijdelijk helpen van deze categorie van agrariërs, maar dat er sprake was van een essentieel structuurprobleem, waarvoor door geëigende maatregelen op lange termijn een oplossing moest worden gevonden.

Zowel echter ruimtelijke reconstructie van het platteland als het scheppen van nieuwe institutionele kaders voor de landbouw zijn zaken die de plattelandsmens, de plattelandssamenleving, diep raken. Wil men dergelijke ingrepen uitvoeren, dan zal men moeten weten waarin men ingrijpt, d.w.z. men zal de plattelandssamenleving moeten kennen en begrijpen en men zal ook een zo goed mogelijke voorstelling moeten hebben van de totale uitwerking van deze maatregelen. Men zal niet alleen een zo groot mogelijke zekerheid moeten hebben, dat het doel dat men zich heeft gesteld wordt bereikt, maar nauwelijks minder belangrijk is, dat men zich een beeld vormt van de mogelijke maatschappelijke neveneffecten, die vaak van even grote betekenis zijn als het primair beoogde effect. Sociaal-wetenschappelijk onderzoek is hier noodzakelijk, wil men voorkomen dat 'trial and error' leidt tot ongelukken en dat veel geld wordt uitgegeven en tijd wordt verspild aan uitzichtsloze pogingen.

Men zou dunkt me, de waarheid tekort doen, wanneer men zou stellen, dat de betrokkenen bij de hoogleraarsbenoeming in 1946 - inclusief de te benoemen hoogleraar - dit alles in al zijn consequenties, duidelijk voor ogen stond toen men de plannen voor de benoeming maakte en zijn adviezen gaf. Maar eveneens zou het onjuist zijn te menen, dat deze reeds merkbare of zich aankondigende ontwikkelingen in het denken over onze samenleving en haar mogelijke beïnvloe-

ding niet - zij het dan misschien ten dele onbewust - hebben meegesproken, toen men tot de instelling van de nieuwe Afdeling besloot, evenals zij, mutatis mutandis, een rol hebben gespeeld bij het plotseling verschijnen van de sociale wetenschappen in het leerplan van al onze inrichtingen voor hoger onderwijs. Er lag dus voor de Afdeling een geheel andere functie in het verschiep dan die welke het onderwijs in de economische geografie voor de oorlog had vervuld. Van dat onderwijs verwachtte men dat het een overzicht zou geven van de ruimtelijke verspreiding van de produktievormen en van de produktenstromen, als onderdeel van de economische vorming van toekomstige landbouwingenieurs. Het paste in het oude beeld van de functie van deze ingenieur en van de voorbereiding daartoe.

Hoe het zij, zeker is, dat de genoemde ontwikkelingen de loop van de geschiedenis van de Afdeling Sociologie en Sociografie en in feite die van de sociale wetenschappen in het algemeen aan de Landbouwhogeschool sinds 1946 in hoge mate hebben bepaald. Wat het laatste betreft, de Afdeling Voorlichtingskunde kan men geheel beschouwen als een produkt van de veranderde visie op de sociale en psychologische aspecten van de kennisoverdracht. De concrete grondslag voor haar ontstaan was de intensieve aandacht, die reeds vroeg binnen de Afdeling Sociologie aan dit probleem werd gegeven. Ook het landbouwonderwijs heeft steeds de belangstelling van deze Afdeling gehad en dit heeft mede zijn invloed gehad op de voorbereiding van de vorming van de Afdeling Pedagogiek en Didaktiek. Wel moet worden opgemerkt dat de concrete aanleiding tot het ontstaan van deze Afdeling overigens in de eerste plaats te zoeken is in de duidelijke behoeften van de praktijk van het onderwijs - reeds vroeger had dit geleid tot bepaalde voorzieningen in dit opzicht - en in de bestaande (V.H.M.O.) en de te verwachten (landbouwonderwijs) wettelijke voorschriften met betrekking tot de pedagogische en didactische vorming van de aanstaande leraren. De sociale psychologie vormt een noodzakelijk element in de sociaal-wetenschappelijke vorming en het sociaal-wetenschappelijk onderzoek en reeds vroeg zijn van de Afdeling Sociologie en Sociografie stimulansen uitgegaan tot het invoeren van dit vak als studievak aan de Landbouwhogeschool. Het werd als verplicht studievak in de richting Landbouwhuishoudkunde en in de richting Sociologie. In het be-

gin werd het vak zo goed als mogelijk behartigd door de Afdeling Sociologie. De noodzaak om ook in verband met het onderwijs in de pedagogiek en didactiek aandacht te besteden aan de psychologie en de onontbeerlijke functie die het vak vervult bij de voorbereiding tot de voorlichtingskunde droegen er toe bij om de mogelijkheid voor een aanstelling van een gewoon hoogleraar in de Sociale Psychologie te openen. Wat tenslotte de Agrarische Geschiedenis betreft, afgezien van de grote culturele en wetenschappelijke waarde die deze op zichzelf heeft en die de aanwezigheid van dit vak aan een inrichting voor wetenschappelijk landbouwonderwijs zonder meer wenselijk maakt, is de geschiedenis voor de sociaal-wetenschappelijke vorming, zeker in de conceptie hiervan, zoals die binnen de Afdeling Sociologie en Sociografie in het algemeen wordt aangehangen, een noodzakelijk element. De geschiedenis moge geen rechtstreekse functie hebben met betrekking tot de problemen van de moderne samenleving, voor een juist begrip van deze samenleving is ze onontbeerlijk.

We raakten hier zojuist aan de benaderingswijze van de sociologie/sociografie binnen de Afdeling en de ontwikkeling, die zich daarin heeft voorgedaan. In het voorgaande is vrij uitvoerig de maatschappelijke behoefte aangetoond van de beoefening van de sociale wetenschappen aan de Landbouwhogeschool, maar een maatschappelijke behoefte schept nog geen wetenschap en bepaalt, gegeven die wetenschap, nog maar in betrekkelijke mate de wijze,' waarop deze in een bepaald verband wordt beoefend.

Verschillende invloeden hebben bijgedragen tot de vormgeving van de ontwikkeling van onderwijs en onderzoek binnen de Afdeling. In de eerste plaats dient hier te worden gewezen op de sterke sociografische traditie die in Nederland werd gevestigd door het werk van Steinmetz aan de Universiteit van Amsterdam. Wanneer men de sociografie een afzonderlijk bestaansrecht toekent - niet iedereen in Nederland is daartoe bereid - en haar niet zonder meer als een onderdeel van de sociologie beschouwt, dan omschrijft men het onderscheid tussen beide meestal door de sociologie aan te duiden als de generaliserende studie van het menselijke groepsleven, de sociografie als de individualiserende wetenschap. Anders gezegd, de sociografie onderzoekt de afzonderlijke sociale groepen met de bedoeling het bijzondere, het voor deze groep karakteristieke van het sociale leven te leren ken-

nen en te leren begrijpen. Voor de sociologie is de studie van de afzonderlijke groep - als zij zich daarop richt - slechts een middel om inzicht te krijgen in de algemene kenmerken, die groepen van dat type, of bepaalde aspecten van het leven van die groepen vertonen. Het bijzondere en karakteristieke van een bepaalde groep interesseert in deze gedachtengang de socioloog als zodanig niet. Doordat enige tientallen jaren lang de studie in de sociografie - sociale geografie - in Amsterdam de aangewezen weg was voor de belangstellenden in de sociale wetenschappen en de vele na de bevrijding benoemde hoogleraren in de sociologie en aanverwante vakken voor het overgrote gedeelte leerlingen van Steinmetz waren, heeft de sociografische traditie in de sociale wetenschappen in de ontwikkeling in Nederland na de oorlog een belangrijke rol gespeeld. Daar kwam bij, dat de sociografische benaderingswijze van de maatschappelijke verschijnselen een bijzonder goed uitgangspunt bleek te bieden voor de zich reeds vóór de oorlog, maar vooral na de bevrijding, zo sterk demonstrerende behoefte aan regionaal onderzoek ten behoeve van allerlei praktische ontwikkelingsproblemen (planologie, regionaal opbouwwerk, regionale economische ontwikkeling etc). Dat in de praktijk dit regionale onderzoekingswerk dikwijls degradeerde tot survey-achtige inventarisatie en de buitenstaander daardoor dikwijls een volkomen verkeerd beeld kreeg van hetgeen sociografie is en beoogt, neemt niet weg, dat enerzijds de term sociografie hierdoor in de buitenwereld een zekere populariteit kreeg, anderzijds tientallen sociaal-wetenschappelijk gevormden in dit soort van werk een bestemming vonden.

Kreeg dus door deze ontwikkeling de beoefening der sociale wetenschappen in Nederland haar eigen accent, daarnaast stond zij natuurlijk onder invloed van hetgeen zich in de internationale wereld afspeelde. Wat dit betreft stond de sociologie in Nederland en in Europa in het algemeen, na de oorlog voor een heel bijzondere situatie, n.l. een plotselinge confrontatie met een Amerikaanse sociologie, die in het bijzonder wat betreft het onderzoek, een eigen weg was gegaan en aan de Europese sociologen, die in drommen de Nieuwe Wereld gingen opzoeken, verrassende resultaten kon tonen. Men kan zich afvragen waarom deze verrassing kon ontstaan. De afsluiting van Europa in de vijf oorlogsjaren en de vernietiging van de sociologie in de autoritair geregeerde landen in de jaren dertig, ver-

klaren dit ten dele, maar niet geheel. Het begin van de ontwikkeling van de 'new sociology' in Amerika ligt al aan het eind van de jaren twintig. Populair gezegd kan men het misschien zo stellen, dat men voor de oorlog - evenmin als dit voor andere wetenschappen veelal het geval was - in Europa niet geneigd was de sociologie van Amerika erg serieus te nemen. De Europese sociologie voelde zich door deze machtig gegroeide Amerikaanse sociologie na de oorlog lichtelijk overdonderd, niet alleen door de kwaliteit en de kwantiteit van het verrichte werk als zodanig, maar vooral ook door de geheel nieuwe benaderingswijze waardoor het mogelijk was geworden tot iets te komen dat Europa, de bakermat van de sociologie, niet had kunnen bereiken.

Het is hier niet de plaats ons uitvoerig bezig te houden met de kenmerken van de Amerikaanse 'new sociology', waarin deze zich onderscheidt van de klassieke Europese sociologie en nog minder kan hier worden ingegaan op de sociologie van de recente sociologie. Een korte beschouwing kan echter moeilijk worden gemist. Opgemerkt zij dat de meest opvallende uiterlijke kenmerken van het sociologische onderzoek, zoals zich dat in de jongste tientallen jaren in Amerika heeft ontwikkeld, zijn het gebruik van de individuele vragenlijst als verreweg het belangrijkste middel ter vergaring van de voor het onderzoek noodzakelijke gegevens en het verwerken van de uitkomsten van deze ondervragingen met steeds meer verfijnde mathematisch-statistische methoden. De Nederlander niet-socioloog, die aan naoorlogse sociologie-beoefening in de praktijk gewend is geraakt en misschien geneigd is sociologie met deze individuele vragenlijst te vereenzelvigen, zij er op gewezen, dat in de lange geschiedenis van de toch al vrij omvangrijke vooroorlogse Europese sociologie deze individuele vragenlijst vrijwel geen plaats heeft en de mathematische statistiek er in het geheel geen rol in speelt. De Amerikaanse benaderingswijze heeft een aantal uitgesproken voordelen. In de eerste plaats haar hoge mate van exactheid. Al hebben buitenstaanders misschien wel eens een neiging zich daardoor te veel te laten imponeren, deze exactheid betekende een groot voordeel boven vage en weinig gefundeerde generalisaties, waaraan vooroorlogse Europese sociologen zich nog wel eens te buiten plachten te gaan. Een tweede aantrekkelijkheid is dat deze benaderingswijze een bijzonder goede mogelijkheid schept voor het verkrijgen van een inzicht in de houding van het indivi-

du t.o.v. de meest uiteenlopende verschijnselen binnen de samenleving, waarin hij zijn plaats heeft. 'Houding' (attitude) werd dan ook een van de centrale begrippen in de Amerikaanse sociologie en 'attitude-measurement' werd één van de voornaamste taken van het sociologisch onderzoek. Praktisch heeft deze vorm van onderzoek grote betekenis. Onderzoek naar de houding van individuen t.o.v. allerlei zaken in hun samenleving en naar de oorzaken en achtergronden hiervan, levert een bijzonder goede en hanteerbare grondslag voor het beïnvloeden van deze houding door middel van onderwijs en voorlichting en andere vormen van educatie, anders gezegd voor een aanpassing van individuen aan allerlei soorten normen - normen voor zedelijk gedrag b.v., maar ook normen voor een goede bedrijfsvoering in de landbouw - die in een bepaalde samenleving gesteld worden. Deze 'new sociology' was dan ook 'gefundenes Fressen' voor de 'rural sociology' die zich na 1910 geleidelijk aan de 'land grant colleges' in Amerika had ontwikkeld en die zich van het begin af sterk met de voorlichting verbonden voelde. Eén der belangrijkste resultaten is geweest de ontwikkeling, door de 'rural-sociologists', sedert het begin van de jaren veertig, maar vooral in de jaren vijftig, van het onderzoek naar de 'adoption of new farm practices'. Ze hebben hiermede een onvervangbare bijdrage geleverd tot de ontwikkeling van een moderne voorlichting, niet alleen voor Amerika, maar voor de hele wereld en niet alleen voor de landbouw, maar voor alle sectoren van het maatschappelijke leven waar voorlichting een rol speelt of kan spelen.

Tegenover deze 'new sociology' stond de klassieke Europese sociologie, die nooit haar functie had gezien in het ontwerpen van een wetenschappelijke grondslag voor de aanpassing van de individuen aan een bestaand normensysteem, maar eerder zijn oorsprong vond in maatschappij-kritiek en nogal eens geneigd was om zich te richten op fundamentele maatschappijhervorming door ingrijpende institutionele wijzigingen. Ook al behoorde zeker de overgrote meerderheid van Europese sociologen voor de oorlog bepaald niet tot de revolutionairen, hun aandacht bleef zich in het algemeen richten op de grote lijnen van de ontwikkeling en op de algemene problemen van de maatschappij. De historische structuren van onze samenleving in hun ontwikkeling, algemene kenmerken van maatschappelijke verhoudingen, het verschijnsel van maatschappelijke ongelijkheid, vor-

men van heerschappij, het verschijnsel oorlog enz. hadden de aandacht. Men vond zijn bronnen in historisch materiaal, in etnografieën en allerlei ander geschreven materiaal over volkeren en volksdelen en een enkele keer in het ambtelijk statistische materiaal. Niet alleen onbekendheid met de techniek, maar ook de aard der belangstelling bracht mee, dat men er niet over dacht zich bezig te gaan houden met ondervragen van individuen over hun specifieke houding met betrekking tot specifieke maatschappelijke verschijnselen. Men kan de voor-oorlogse Europese sociologie veel verwijten, haar gebrekkige techniek en mede daardoor, haar veelal geringe overtuigingskracht, de neiging tot schoolvorming en dogmatisme enz. Zij had echter ook haar aantrekkelijkheden en voordelen vergeleken met de Amerikaanse sociologie. Zij had veel meer oog voor de brede maatschappelijke verhoudingen, voor de 'global society', haar problemen, haar fundamentele structuur en de in die maatschappij bestaande machtsverhoudingen. Ze had meer gevoel en begrip voor grote sociale veranderingen en vermoedelijk ook voor de betrekkelijkheid van eigen maatschappijvormen.

Misschien, dat men deze op zichzelf summiere, maar in dit kader toch nog vrij uitvoerige beschouwingen over benaderingswijzen van de sociale wetenschappen niet geheel relevant vindt voor een geschiedenis van de ontwikkeling van onderwijs en onderzoek aan de Landbouwhogeschool. M.i. zijn ze dit wel. Voor de geschiedenis van de Afdeling Sociologie en Sociografie zijn ze essentiëler dan b.v. een opsomming van concrete onderzoekobjecten, die in de loop van ruim twintig jaren de aandacht hebben gehad of van de feitelijke inhoud van het gegeven onderwijs. De Amerikaanse 'new sociology', de klassieke Europese sociologie en de Nederlandse sociografische traditie elk met hun theoretische en maatschappelijke achtergronden en hun eigen functies, vormden de wezenlijke ingrediënten waarmee de Afdeling heeft gewerkt en die, elk op hun wijze, zoveel mogelijk met vermijding van een sociologisch eclecticisme evenwel en misschien soms in een gelukkige synthese, inhoud en vorm van onderwijs en onderzoek mede hebben bepaald.

Het sociografische element, dat in het begin wel het sterkste is geweest, is enerzijds nooit geheel verdwenen. Het heeft anderzijds nooit de vorm aangenomen van bare beschrijving, maar heeft, zoals de publikaties, dunkt me, laten zien, eer-

der de neiging gehad zich steeds te associëren met een streven naar conclusies van meer algemene aard. Wat men kan zien als een sociografisch element en ons in zekere zin in tegenstelling bracht tot de Amerikaanse opvattingen, is de overtuiging van het bestaan van cultuurverschillen - zelfs binnen een land als Nederland die een belangrijke betekenis hebben voor het sociale leven. Het uitgangspunt van de Amerikaanse sociologie, dat de moderne maatschappij - in tegenstelling tot de meer primitieve 'folk-societies' - een 'mass-society' is, die in wezen overal dezelfde cultuur vertoont, gaat zeker voor Europa niet op. Het sociaal-wetenschappelijk onderzoek, vooral waar het het platteland betreft, zal hiermee rekening moeten houden. Alleen daarom zal het aandacht moeten hebben voor de sociale verscheidenheid, die er, b.v. regionaal, in de plattelandswereld bestaat. De cultuur in het algemeen, met name o.a. ook haar betekenis voor het economisch handelen van de boeren, heeft lang grote aandacht gehad in de Afdeling, zo zelfs dat toen sommigen in de sociologische wereld in Nederland een 'Wageningse school' in de sociologie meenden te kunnen ontdekken, het onderzoek naar het cultuurpatroon als één der typische kenmerken van deze 'school' werd aangeduid.

In het onderzoek naar het cultuurpatroon kan men in zeker opzicht een poging tot synthese zien van verschillende benaderingswijzen, zoals die hiervoor werden genoemd. Hoewel het cultuurbegrip, zoals dit in Wageningen werd gehanteerd in de Amerikaanse sociologie feitelijk niet thuis hoort en in Amerika eerder als een element van de 'cultural anthropology' zal worden gezien, heeft de Afdeling bij het onderzoek van dit cultuurpatroon grotendeels een methodiek gebruikt, die aan de 'new sociology' is ontleend. In het algemeen heeft de Afdeling reeds vroegtijdig en op ruime schaal van de mogelijkheid welke de Amerikaanse benaderingswijze bood gebruik gemaakt. De mathematische scholing van de Wageningse student heeft de ontwikkeling van het werk in deze richting bevorderd. Vooral in het werk verband houdende met de problemen van de voorlichting heeft het 'amerikanisme' een belangrijke rol gespeeld en om de zo juist genoemde reden wel min of meer vanzelfsprekend. Toch is de Afdeling nooit 'geamerikaniseerd' hoe hartelijk de verhoudingen ook zijn die zich met de Amerikaanse vakbroeders hebben ontwikkeld. Men kan misschien zelfs wel zeggen, dat het 'Europese' element in de loop der laatste jaren weer een belangrijker rol is gaan spelen. Dit is

slechts gedeeltelijk een gevolg van de verzelfstandiging van de voorlichtingskunde. Belangrijker is vermoedelijk geweest, dat vooral in de laatste tien jaren het steeds duidelijker is geworden dat de West-Europese maatschappij in het algemeen en niet in de laatste plaats landbouw en platteland, aan een welhaast revolutionaire ontwikkeling onderhevig zijn, die nog lang niet ten einde is. Studie van de oorzaken van deze grote maatschappelijke veranderingen, hun achtergronden en hun consequenties, is een onvermijdelijke noodzaak voor de sociologie als zij haar functie in de huidige samenleving wil vervullen. Bij de studie van deze problemen vindt men zowel theoretisch als onderzoek-methodologisch, zoals uit het voorgaande trouwens wel volgt, betrekkelijk weinig aansluiting bij de Amerikaanse sociologie. Theoretisch vindt men hier bepaald een veel beter contact met de klassieke Europese sociologie. Methodisch eisen deze problemen een macro-sociologische benadering en juist de techniek voor het macro-sociologisch onderzoek is in de Amerikaanse ontwikkeling sterk verwaarloosd. Methodologisch kan ook geen aansluiting worden gevonden bij de klassieke Europese sociologie, die nauwelijks een methodiek had. Ontwikkeling van macro-sociologische onderzoeksmethoden en technieken zal dus noodzakelijk zijn. Een der mogelijkheden hiervoor is het gebruik van ambtelijke statistiek op een veel intensiever schaal dan vroeger gebeurde. De Afdeling heeft dit reeds lang uitvoerig gedaan, meer misschien dan andere sociologische instituten in Nederland.

Zoals uit het voorgaande dus blijkt is behalve door zuiver theoretisch-methodologische overwegingen de wijze van benadering, die de Afdeling bij haar onderzoek heeft toegepast, ook beïnvloed door de aard van de problemengroepen, waarmee zij zich heeft beziggehouden. Opgemerkt werd reeds dat het onderzoek verband houdende met de voorlichting mede de 'Amerikaanse' benaderingswijze heeft gestimuleerd. Anderzijds heeft de grote belangstelling, die bij de Afdeling steeds heeft bestaan voor planologische problemen ertoe bijgedragen om het sociografische element levend te houden, ook al leidt de verandering in de probleemstelling in de planologie zelf er toe, dat ook een strikt sociologische benaderingswijze steeds meer aan betekenis gaat winnen.

De Afdeling heeft nooit haar taak gezien in het direct toegepaste onderzoek. Aansnijden van nieuwe problemencomplexen, langs andere wegen benaderen van

vraagstukken die reeds vroeger de aandacht hadden gehad, ontwikkelen van methodiek en techniek van het onderzoek en het meebouwen aan theoretische grondslagen, vormden de wezenlijke taken die zij zich stelde. Daarbij heeft echter wel steeds de bestaande of toekomstige maatschappelijke relevantie van het werk bij de keuze van de onderwerpen een richtlijn gevormd. Als men in dit verband het woord fundamenteel wil gebruiken, was het onderzoek gericht fundamenteel. Afgezien van de eventuele maatschappelijke betekenis van deze gerichtheid heeft deze het grote voordeel, dat het verschuiven van het maatschappelijk beeld aanleiding geeft tot voortdurend nieuwe impulsen voor het werk en tot een telkens hernieuwde levendigheid van de interesse. De term 'Wageningse school' die - zoals gezegd - onder de Nederlandse sociologen voor de activiteiten van de Afdeling Sociologie en Sociografie soms is gebruikt, is alleen hierom al niet op zijn plaats. Een bepaalde eenzijdigheid en een constantheid in de loop der jaren met betrekking tot de aard en de wijze van benadering der bestudeerde problemen, die men vaak met het begrip 'school' in de wetenschap verbindt, heeft dunkt me in het verleden ontbroken en zal, naar ik hoop, ook in de toekomst niet ontstaan.

DE SOCIOLOGIE EN SOCIOGRAFIE VAN DE NIET-WESTERSE GEBIEDEN

De leerstoel in de Empirische Sociologie en Sociografie van de niet-Westerse Gebieden, die in 1955 voor het eerst werd bezet (Dr. R. A. J. van Lier), dankt zijn ontstaan aan het besluit om ook na de beëindiging van de band, die Nederland met Indonesië verbond, studierichtingen welke in het bijzonder op de tropen zijn gericht aan de Landbouwhogeschool te continueren en verder te ontwikkelen. Het is tevens een uitvloeisel van het inzicht dat de ontwikkeling der tropische landen als een totaal probleem moet worden beschouwd, waarbij, naast de technische en economische problemen, grote aandacht aan de sociale factoren